

О. В. Довгань

Науково-виробниче приватне підприємство «Форум»

Особливості смислу абсурдного художнього тексту

Довгань О. В. Особливості смислу абсурдного художнього тексту. Стаття містить аналіз особливостей смислу абсурдного художнього тексту. Схарактеризовано основну специфіку смислу і абсурду та їх вплив на функціонування, творення та сприйняття художнього тексту. Підкреслено наявність смислу в абсурдному художньому тексті. Окрім того, акцентовано на перенесенні смислу абсурдного художнього тексту та особливостях перекладацьких рішень у процесі роботи над ним. Також проаналізовано розмитість меж смислових і безсмислених художніх текстів та їх взаємодоповнюваність.

Ключові слова: абсурд, смисл, художній текст, стилістика абсурду.

Довгань А. В. Особенности смысла абсурдного художественного текста. Стаття содержит анализ особенностей смысла абсурдного художественного текста. Охарактеризована основная специфика смысла и абсурда, а также их влияние на функционирование, создание и восприятие художественного текста. Подчеркнуто наличие смысла в абсурдном художественном тексте. Кроме того, акцентировано на перенесении смысла абсурдного художественного текста и особенностях переводческих решений в процессе работы над ним. Также проанализирована размытость границ смысловых и бессмысленных художественных текстов, их взаимодополняемость.

Ключевые слова: абсурд, смысл, художественный текст, стилистика абсурда.

Dovgan O. V. Features absurd sense of literary text. The article contains the analysis of the characteristics of the absurd sense of literary text. Describe the main specificity of meaning and absurdity, as well as their impact on the functioning, development and perception of literary text. Emphasized the presence of meaning in an absurd literary text. Furthermore, accented by transferring absurd sense of the literary text and translation features decisions in the process of working on it. Also analyzed the blurred boundaries of meaning and meaninglessness of literary texts, their complementarity.

Key words: absurd, meaning, literary text, style absurdity.

Для людської реальності характерною є соціальна співвіднесеність. Під цим терміном ми маємо на увазі соціальність того чи іншого явища або факту. Своєю чергою, остання продукує позиціонування (оцінку) їх відносно мовного (ступінь розвинутості в суб'єкта навичок комунікації: внутрішньої (спілкування з самим собою) та зовнішньої (спілкування з іншими)), національного (наявність певних шаблонів в структурах комунікативних традицій окремого етносу), подієвого (наступність вибудовування комунікативних шаблонів, структурність комунікації відносно позалінгвальних особливостей локальної ситуації, доречність вживаних мовних конструкцій та їх ситуативно-семантична вмотивованість) тощо досвіду індивідуума. Зрозуміло, що цей досвід є підґрунтям для розгортання процесу інтерпретації — головного способу освоєння (прийняття) оточуючого світу останнім.

Таким чином, згадана тенденція, природно притаманна для будь-якої сфери «об'єктивної» реальності (яка є соціальною по су-

ті): так, здійснюючи ту чи іншу дію, людина позиціонує її відносно наявних у свідомості мовних шаблонів, комунікативних стратегій та результатів алгоритму їх розгортання. Отже, відбувається співвіднесення суб'єктивної дії із соціальною. Цікаво, що окреслене співвіднесення відбувається і у випадку чіткого слідування тим або іншим нормам (правилам, законам тощо), і у випадку їх прямого або непрямого порушення: так, людина позиціонує свої дії відносно них, дотримуючись або не дотримуючись останніх.

Подібне співвідношення є триангулюванням (від лат. «triangulum» — трикутник), тобто локалізацією «Я» згідно соціального контексту. Таким чином, людина, подібно до радару, випускає «сигнал», який фіксує роль можливої дії у згаданому соціальному контексті, продукуючи результат актуалізації того чи іншого сценарію.

Найповніше цю особливість проілюструє приклад: так, логічно, що шлях людини на роботу співвіднесений з темпоральною (часовою) віссю, яка, своєю чергою, перебуває

у суб'єктивному відношенні з *соціальним тлом*. Отже, йдучи на роботу, людина триангулює своє положення не тільки за часовими інтервалами від одного об'єкту (місця) до іншого, але й за людьми, яких вона зустрічає коло них. Відтак, зустрічаючи кожен день о певній годині одну й ту саму людину коло зупинки тролейбуса (метро, переходу тощо), суб'єкт накладає *семантику дії* на власне її *динаміку*, тобто, бачачи цю людину на зупинці (метро, переході тощо), сприймає прихований *темпоральний контекст* — свою *часову локалізацію*, не перевіряючи її емпірично.

У цьому контексті є цікавою саме *інтерференція* (взаємонакладення) смислу, яка відбувається у наведеному прикладі. Так, мозок «зрізає кут», здійснюючи пришвидшену інтерпретацію смислу події, і «видає» очевидне, з позицій логіки і здорового глузду рішення, яке, не зважаючи на свою ймовірність, не обов'язково є правильним.

Саме існування можливої помилки процесу інтерпретації мозком вихідних даних продукує припущення про їх *абсурдність*, яка, своєю чергою, означає неможливість прогнозування та розрахунку подій, явищ, дій тощо з позицій логіки. При цьому важливо, що поняття абсурду окреслює думку в стані подолання того, що подолати неможливо; виявляє її ймовірності у безвихідній ситуації. Таким чином, досвід абсурду завжди більший самого себе, тобто перевищує наявну дійсність, є творчістю з нічого, відповідає потребі людини у дивах [51]. Важливо при цьому, що окреслена вище співвідносність присутня у абсурді так само як і в будь-якому явищі, адже в ньому вона є основоположною, оскільки слугує засобом контрасту зі здоровим глуздом.

Головна особливість проблеми абсурду у її складності: так, з одного боку, це *міжпредметне явище*, досліджуване різними науками: філософією (феноменологія, екзистенційна філософія тощо), мовознавством (семантика, семіотика, фразеологія тощо), перекладознавством (проблема мовних картин світу тощо), психологією та психолінгвістикою, культурологією й лінгвокультурологією, теорією і практикою музики тощо (останнє продукує доволі глибоку розробленість цього питання). З іншого — усі розробки належать до різних наук і навіть у предметному полі окремої сфери не мають однозначного трактування. На складність означеного поняття вказує також те, що наразі не вироблений інструментарій його дослідження, не тільки як

міжпредметного явища, але і факту, присутнього в окремій сфері науки.

Питання про абсурд як лінгвістичне явище не виникає на пустому місці. Так, якщо розглядати його як антонім поняття «семантика», «смысл», то у межах проблеми, що сформульована таким чином, окремі висловлювання й статті з'явилися вже у 60–70-х роках ХХ століття [43].

Зауважимо, що проблема абсурду нерозривно пов'язана з поняттям смислу, як вихідної точки дослідження. Оскільки, абсурд, на нашу думку, не відсутність смислу, а лише його *конвертація* (перетворення) або *модифікація*. Можна навіть сказати, що це *рекомбінація локальних смислів* у нетрадиційні структури, які пов'язані зі смыслом так само, як і традиційні, проте цей зв'язок у них прихований.

Ціла низка вчених займалася проблематикою означених питань, серед них П. Абелья, який досліджував проблему функціонування смислу. Так, вчений означував діалектику або логіку як науку про мову; підкреслюючи, що остання має справу лише з іменами й мовними поняттями, на відміну від метафізики її цікавить не істина речей, а істина висловлювання, тобто його смисл. Н. Артюнова розробляла логічний аналіз мови, зокрема логіко-семантичні проблеми речення та його смислу.

Н. Арутюнян [2] цікавився мелодикою абсурдних текстів та прослідковував музичне оформлення абсурдних виразів. Б. Архіпцев [3] здійснив переклад одного з найвизначніших поетів-абсурдистів Е. Ліра [32; 33; 34; 35; 36; 38] й виокремив особливості функціонування і перекладу нісенітних художніх текстів. Л. Хлебнікова [60] також досліджувала творчість цього автора.

Ф. Бацевич вивчав абсурдний художній текст у вимірах лінгвістичної прагматики. А. Бергсон описав взаємозв'язок свідомості (а відтак і сприйняття істини — смислу), простору і часу.

Д. Бочвар створив логічне міркування, яке дозволяло строго розрізнити осмислені судження від неосмислених. В. Бичков [5] цікавився лексиконом неокласичної естетики. Т. Булигіна займалася проблемою концептуалізації (взаємодії мови і свідомості) світу. Натомість О. Буреніна проводила дослідження абсурду, його виникнення та вияв у творах мистецтва і літератури. Схожою проблемою займався В. Фещенко [59], який цікавився літературою абсурду і музикою абсурду: парадоксами на межі мовної свідомості. Окрім того, С. Юрко [70] досліджував гротеск як вираження хаосу в культурі.

Введенський А. [6] розглядав питання функціонування смислу та його дискредитацію. М. Віролайн [7] вивчала особливості функціонування абсурду в літературі. Л. Вітгенштейн запропонував теорію, яка вирішує основні філософські проблеми крізь призму відношень мови і світу, зокрема смислу.

Окрім того, проблемою природи та функціонування абсурду займалися А. Гріцанов [8], А. Івін [20], Т. Гусакова [9] (вивчала альтернативи смислу), Ж. Дельоз [10] (вивчав проблему абсурду, який виникає логіці), Я. Друскін [12; 13; 14; 15; 16; 17; 18] (досліджував ноуменальне відношення, наявне у мові тощо), М. Дюпонт'є [19] (цікавився абсурдом як загальнофілософським поняттям), Є. Ключев [19] (досліджував теорію літератури абсурду), А. Камю [21] (осмислив поняття абсурду: його природу, протирічливість, доводив абсурдність існування), Н. Кондаков [24], Д. Майборода [40] (цікавився діалогою абсурду), О. Ніколаєва [42] (досліджувала абсурд з позицій православ'я), А. Огурцов [46], А. Трифонов [56], Р. Фабіан [58] тощо.

М. Шільман [65, 66] досліджував абсурдність методу. О. Шпарага [67] цікавився поняттям абсурду в контексті літературознавства. Ю. Шрейдер досліджував функціонування смислу. М. Яснов [71] досліджував особливості функціонування абсурду з позицій філософії.

А. Ціммерлінг [61] виокремлював логіку парадоксу і елементи абсурдистської естетики. В. Чарська-Бойко [62] розкривала концепцію абсурду і нонсенсу в європейській традиції. Також Д. Шарль [63] досліджував абсурд як естетичну категорію, а Я. Шенкман [64] цікавився логікою абсурду.

Л. Шестов вважав, що істина, якою володіє людина є цінною лише у тому випадку, якщо остання розуміє її суб'єктивну обмеженість, тобто вона не є обов'язковою ні для кого. М. Ямпольський займався дослідженнями смислу з позицій семіотики і мистецтвознавства.

Е. Гуссерль розумів смисл як інтенціональну категорію, виокремлюючи *позиційний акт*, призначення якого зводилось до вирішення питання *буттєвої значущості*, тобто вирішення питання існування предмета його смислу. Х. Зігварт вважав критерієм істинності необхідність і загальнозначимість, для яких немає ніякого підґрунтя в об'єктивному світі. А. Ейнштейн [69] замислювався над питаннями смислу та його породження.

Р. Декарт використовував раціоналізм як універсальний метод пізнання істини. Спіно-

за висунув теорію паралелізму тіла і свідомості, згідно з якою свідомість, подібно до тіла, підкорюється певним законам; розглядав термін «протяжність» і «мислення» як атрибути єдиної субстанції.

Д. Деннет виокремлював смисл як утилітарну категорію. О. Кравець змодельовав топологічну модель смислу, структура якого самопороджується, ґрунтуючись на стрічці А. Мебіуса.

Г. Зіммель досліджував соціологічну природу філософії, філософію культури. О. Карпова проводила філософський аналіз онтогносеологічних аспектів соціокультурного сприйняття простору. О. Косилова [25; 26; 27] досліджувала математику смислу, розуміючи його як ширше значення; розкривала у своїх роботах національні традиції в абсурді.

А. Котов [28] досліджував ефект інтенції категорії. О. Кравченко [29; 30] цікавився явищами мовного абсурду в художніх текстах; лінгвістичного абсурду (динаміку смислу в дискурсі). І. Кунгурова [31] досліджувала лімерик як особливий жанр віршового абсурду.

Л. Лозова [39] займалася художньою теорією В. Стерлігова на тлі філософських ідей чинарів-оберіутів. М. Марусенкова [41] досліджувала абсурдопедію життя В. Сорокіна, зокрема гротеск і абсурд. Центральною проблемою філософії Дж. Мілля було співвідношення філософії і свідомості, а основою наукового методу — *індукція* (знання (істина) виникають з досвіду, а він ґрунтується на відчуттях).

В. Новікова [43; 44] вивчала інтерпретацію термінів «смисл» і «значення» на фоні проблеми розуміння абсурдного тексту; мовний абсурд як лінгвістичне явище. О. Падучева досліджувала висловлення і його співвіднесеність з дійсністю: реферанційні аспекти семантики займенників.

Г. Померанц [48] зауважував, що цілісне знання (істину) неможливо виразити в раціональній формі, саме тому він всі свої роботи вибудовував міфопоетично; досліджував мову абсурду.

І. Попова [49] вивчала нонсенс як принцип організації поетичних творів. К. Поппер критикував *верифікаціонізм* (одне з головних положень логічного позитивізму, що визнає осмисленими тільки ті висловлювання, які можуть бути перевірені і тільки ті питання, що передбачають принципову можливість відповіді), зруйнувавши попередні логікогносеологічні *дистинкції* (фігури мовлення, тропи, стилістичні фігури протяжності) і задав у програмі *фальсифікаціонізм* (теоретич-

ний напрям, що наголошує на важливості спростовуваності як філософського принципу) — новий орієнтир в демаркації (розмежуванні) між смисловими і безсмисленими висловлюваннями.

С. Поцелуєв [50] вивчав нісенітницю в контексті семантики. Б. Рассел встановив, що всі індивідні імена є *deskрипціями* (мають єдиний денотат), а загальні імені — *невизначеними deskрипціями* (у них наявна ціла область референції — *екстенціонал імені*).

О. та І. Ревзіни досліджували *імплікатури дискурсу* — мовленнєві структури, які порушують *комунікативні постулати Г. Грайса* і створили на їх основі власні: *детермінізму, загальної пам'яті, однакового прогнозування майбутнього, інформативності, тотожності, істинності, неповноти опису, семантичної зв'язності*.

С. Рудановська [51] цікавилася абсурдом у контексті екзистенційної філософії. В. Руднев [52] вивчав абсурд у контексті дзенського мислення. Н. Соболева розглядала англійську абсурдну поезію, зокрема проблему поетики перекладу. Окрім того, тема абсурду була притаманна творчості С. Беккета, Є. Йонеско, С. Далі, Е. Ліра, А. Тарковського, Л. Керрола, Д. Адамса тощо.

М. Стафецька [55] цікавилась феноменологією абсурду, а Г. Фреге виокремлював смисл як мовну категорію й розумів термін «судження» як утвердження істинності. Н. Хомський створив роботу «Синтаксичні структури», яка здійснила величезний вплив на розвиток науки про мову. Так, його теорія розглядала вирази (послідовності слів), співвідносні з абстрактними «поверхневими структурами», які, своєю чергою, відповідали абстрактнішим «глибинним структурам».

Зауважимо, що, безперечно, виникали окремі думки з приводу інтерпретації абсурдного дискурсу в межах різних шкіл (фрейдської — Ж. Лакан) і герменевтичної (Г. Гадамер, П. Рікер тощо). Так, висловлювали свою думку філософи (Ж. Дельоз, Е. Гуссерль, М. Хайдеггер, А. Камю) та літературознавці, однак останні — у контексті розгляду художніх особливостей абсурдних творців літературного авангарду [43]. При цьому важливо, що не існує ні одного дослідження особливостей смислу абсурдного художнього тексту як складника його стилістики. Також можна сказати, що не було жодної масштабної лінгвістичної роботи, яка була присвячена проблемі абсурду та його тлумачення у межах семантики метамови автора та реципієнта [43].

Метою статті є розгляд особливостей смислу абсурдного художнього тексту. *Предметом* — специфіка перенесення елементів абсурдного смислу на рівні семантики та фразеології у процесі перекладу.

Матеріалом дослідження стала книга англійського поета-абсурдиста Е. Ліра «Нісенітниця» (1954) [32] в українському (О. Мокровольський (1980 [37] й 1989 [38])) та російських (М. Фрейдкін (1991) [33], С. Ключев (1992) [35], І. Куберський (2011) [36], І. Франк (206) [34]) перекладах.

Абсурд, першою чергою, це очевидне порушення формальної логіки. Тим не менш, він є явно логічною, а не хаотичною категорією. Остання знаменує собою іншу точку зору на явища і предмети, оскільки у якості підґрунтя вона має особливий тип логіки — логіку, вільну від забобонів побутової свідомості, від кліше і всього того, що лежить на лінії «земного» (хоча нерідко і використовує готові блоки побутової свідомості, однак лише для того, щоб їх дискредитувати) [64]. Згадана дискредитація звичних форм смислу, зрозуміло, відбувається через доведення недосконалості й неповноти їхньої природи. Безпосередньо пов'язаним з цим питанням є психологіко-культурологічне поняття «*чужогого*» (іншого, незнайомого, іноземного, незрозумілого тощо), яке характеризується дуальним протиставленням, вибудовуваним особистістю, а саме — «*Я / Інші*». Звичайно, така установка продукує ігнорування всіх інших модифікацій значень і смислу й утворення, а також посилення, мовних та смислових шаблонів.

У цьому контексті цікавим є вислів Є. Йонеско, наведений М. Ясновим. Суть якого в тому, що народ і маса — лише ідеї, які не мають смислу, а особистість кожного — ідея конкретна, саме в боротьбі цих ідей народжується ще одна очевидна істина (смысл), яка з точки зору митця, повинна означати перемогу індивідуальності над натовпом [71]. Для нас цікавою є теза про те, що ідея (в даному випадку — істина, смысл) не може мати універсальної природи. Таким чином, можна зробити висновок, що істинним є лише висловлювання, спродуковане окремою індивідуальністю, тобто істина (смысл) має внутрішньоособистісне походження, а відтак — не може бути засвоєна зовнішньо. Натомість смысл, витворений іншим(и) сприймається вороже, а згодом — блокується для подальшого пізнання (інтерпретації).

Отже, можна зробити висновок, що природа абсурду зазвичай сприймається люди-

ною як *чужорідна смислова структура*. Безперечно, це спричинює когнітивне гальмування *кваліа* (безпосереднього враження), а у подальшому — неприйняття смислу абсурдного (*надсмислу*).

А. Камю доволі чітко окреслює цю проблему: так, за митцем, абсурд виникає з протистояння людини, яка запитує, і світу, що нісенітно мовчить. При цьому розрізнявальною ознакою «абсурдної людини» є прийняття напруги між зазіханням на смисл і чужим світом, яка призводить до посилення свідомості з боку суб'єкта й метафізичного повстання. В такому повстанні відчуття абсурду виявляється безпосереднім прийняттям життя як вищої цінності для індивідуума, який разом з тим отримує також екзистенцію всіх людей [58]. Мається на увазі, що принципова відкритість абсурдного смислового утворення продукує абсолютно вільну, обмежену лише необхідністю дискредитації смислу, *рекомбінацію мовних одиниць*, які є основою для нього. Так, прагматика будь-якої фрази, в якій наявний смисл, завжди обмежена усталеністю його форми, значення, позалінгвального контексту тощо, на відміну від смислу абсурдного, в якому кожний суб'єкт є принципово вільним у процесі вибору засобів, форм та особливостей абсурдотворення.

Цікаво, що Ж. Дерріда розуміє значення тексту як нав'язування цього значення читачем, «вкладування» його в текст, який начебто цього смислу не має. Він виходить з того, що слово і поняття, яке ним позначається, ніколи не можуть бути одним і тим же [56]. Так, природньо, що у процесі спілкування з іноземцем людина відчуває *комунікативний дискомфорт*, головною особливістю якого є повна або часткова невпевненість суб'єкта в тому, що об'єкт зрозуміє його правильно (або ж в ступені такого розуміння). Наведена комунікативна ситуація є *радикальною комунікацією* на межі зриву, однак, навіть у побуті, спілкуючись із співвітчизниками, колегами, родичами, друзями тощо, виникають ситуації, коли ми не можемо бути впевнені у сказаному співбесідником, адже розуміння одних і тих самих понять, явищ, подій і тому подібного може доволі суттєво варіюватись від людини до людини. Найкраще це може бути проілюстровано особливістю *колірного сприйняття*: так, для однієї людини колір може бути сірим, для іншої — зеленим тощо.

Показово проілюстрував цю тенденцію абсурдного Я. Друскін: «По-перше, якщо я хочу сказати *щось*, я вкажу і скажу *це*. По-друге, сказавши *це*, я відокремлю від *того*,

відтак скажу *це* і *те* або *це* на відміну від *того*, перше буде розділенням, а друге — відокремленням. По-третє, сказавши *це* і *те* або *це* на відміну від *того*, я скажу не *це*, але *те*, тому що *це* повинно бути не більше будь-чого, але *те* більше. Так, сказавши *щось*, я сказав *це*. *Це* також більше, але щоб я про нього не сказав, буде *те*. По-четверте, сказавши *це* і *те* або *це* на відміну від *того*, я скажу *одне* і не більше будь-чого, до того як *воно* було сказано» [17].

Саме тому Е. Хірш розділяє поняття *смислу* й *значення*, адже ідеальне *знання* суті того чи іншого об'єкту, предмету, явища тощо і його *емпірична актуалізація* (практичне втілення, використання) можуть відрізнятись. Таким чином, для Хірша смисл (*meaning*) — первинний смисл, отримуваний читачем при сприйнятті тексту, а значення (*significance*) виникає в результаті співвіднесення первинного смислу з контекстом внутрішнього світу інтерпретатора. Цікаво, що існують й інші трактування значення і смислу, однак всі вони виводять нас на глобальну проблему розуміння [56]. Остання, як уже було зазначено, не знаходить однозначного потрактування. Особливо цікавим, у цьому контексті, є функціонування нісенітних (абсурдних, безсмислених) сутей — смислів.

Зазвичай під *нісенітним* розуміють мовний вираз, який не відповідає вимогам синтаксису або семантики мови. Так, безсмыслений вираз узагалі не може бути зіставлений із реальністю. Адже він не істинний і не брехливий, оскільки окреслені предикати мають лише осмислені висловлення [9]. Однак з останньою думкою можна посперечатись: оскільки будь-який нісенітний вираз базується на смислі, який, хоча і зазнає значної модифікації, проте наявний у його структурі, то такий вираз все ж може бути співвіднесеним із реальністю.

Природньо, що нісенітне — це завжди порушення правил мови. До прикладу, вираз «Якщо з'явився Місяць, то катер» порушує синтаксичне правило, яке вимагає поєднувати з допомогою імплікативної зв'язки «якщо», то» тільки висловлювання [9]. Однак не можна сказати, що це висловлювання немає зв'язку із реальністю: адже, не зважаючи на порушення синтаксичних норм, реципієнт (сприймач, читач тощо) все таки може здійснити процес ідентифікації (розпізнавання) його семантики, хоча вона й буде неповною, а також стане потенційно незавершеною. Отже, можна зробити висновок, що поняття «нісенітне», будучи розмитим, не має ясного

змісту. Саме тому знайти чітку межу, яка відділяє осмислене від безсмысленого (нісенітного), принципово неможливо [9]. Таким чином, те, що є осмисленим для одного об'єкта комунікації (художньої, «живої» тощо) може бути неосмисленим для іншого. Показовим у цьому плані є комунікативний шаблон, пов'язаний зі спілкуванням у бізнес-середовищі Японії: так, при діловій зустрічі партнери спочатку називають фірму, яку вони представляють, а потім своє ім'я. Природньо, що для представників інших етносів така комунікативна стратегія видається дивною, навіть абсурдною, проте це абсолютно нормально для японців.

Можна сказати, що для абсурду характерні певні особливості: так, досвід абсурду поєднує непоєднуване: він близький до переживання смерті і творчого екстазу, стихії деструктивної і креативної, есхатологічного життєвідчуття і форсуваного розвтілення, життя, що протікає, не зважаючи на «мовчання» символів культури й життя за рахунок руйнування мовних і смислових оболонок речей. Певною мірою абсурдний досвід — це завжди досвід неможливого [51] або можливого за неможливих умов. Останнє пояснюється тим, що абсурд, незважаючи на всю свою екстраординарність у порівнянні зі смислом, *потенційно є ним*, оскільки він має антропологічну природу, а відтак — так само обмежений межами людського сприйняття й фізіологією або гігієною мислення, алгоритмом висновування, утворення та функціонування умовиводу. Таким чином, можна сказати, що смисл — культивована культура, обмежена огорожею можливого, а нісенітне — це те, що знаходиться за нею, тобто антикультура, обмежена смислом.

Показовим тут стає нісенітний вираз «Добре, що симетричність споживає інтуїцію», який претендує на змішування різних семантичних категорій; він не може бути ні істинним, ні брехливим [9]. У даному випадку абсурд постає перед нами із культурологічного боку, тобто стає образно-символьним, експресивним явищем. Так, подібно до мистецького графічного твору, він передає захований усередині смисл опосередковано: через маркери розпізнавання, ключі, актуалізація яких не може носити узагальненого характеру, що є специфічним для смислу неабсурдного.

З приводу означеного питання для нас цікавим видається аналіз проблем семантики Л. Щерби, який на прикладі складеного ним речення о «глюкой куздре», довів, що не прийнятним є підхід до абсурдної структури,

як до повністю безсмысленої. На фоні цього та інших висновків з цієї проблеми виникає питання справедливості сігніфікації нонсенсу в лексикографічних джерелах у якості «нісенітності тощо». Висвітлюється й проблема фактичної «незвіданності» його лексичної і семантичної структури, метамовних меж, модальності тощо [43]. У такому контексті вищезначений зв'язок абсурдних елементів з реальністю, який відбувається за посередництва смислових складників несмыслових структур, є безсумнівним.

Зазначимо, що вищевказана розпливчастість межі між смислом і абсурдом ефективно використовується в комунікації. Зокрема, в художній літературі з її допомогою нерідко вдається виразити те, що не може бути репрезентоване ніякою досконалою у своєму синтаксисі і семантиці штучною мовою. Так, у художній літературі зустрічаються вирази, які ґрунтуються на межі правил, до прикладу: «...он впадал в скорбь и шампанское...» (Ф. Достоевський) [9]; «Жди меня. Я не вернусь» (М. Гумільов); «Наука, конечно, творит чудеса, но счастье куда ценнее» (Д. Адамс); «Понимание происходящего вовсе не означает, что у него есть смысл» (В. Пелевин) тощо.

Головним чином абсурд пов'язаний не тільки з ходом думок, але й з усталеністю життя, з певним стилем поведінки. Так, будь-який стиль життя передбачає свої звички, свій життєвий «канон», своє *credo* й свій *absurdum*, які задають певну «ходу» і «маршрут шляху». Стиль життя — власна відповідь на виклик середовища, виклик «іншим» стилям або, краще сказати, виклик життю, в якому відсутній стиль, — життя, яке освоєне людською творчістю, людською фантазією, неповторністю «Я». Стиль може сприйматись у якості абсурдного, оскільки він порушує загальноприйняті норми або уявлення про «нормальне» [51]. Дуже влучно підмітив цю тенденцію І. Бродський, який зауважував, що реально протистояти злу (в нашому випадку — всьому, що нав'язується індивідуальності ззовні) може лише межовий індивідуалізм, аж до ексцентрики. Таким чином, співвіднесення абсурдного й смислового носить, як ми вже зазначали, суб'єктивний характер, відтак — не може бути уніфіковано точно, а лише мати *рекомендаційний характер*: базуватись на закріпленій системі смислових канонів, вироблених певним етносом на основі середнього показника «присутності смислу».

Зауважимо, що область безсмысленого, хоча *не є гомогенною* (однорідною), проте суттєво варіюється, сягаючи від звичних «ду-

рість», «нісенітниця», до екзотичних — «ахінея», «нонсенс», «абракадабра» [9]. При цьому важливо, що процес співвіднесення смислу позначуючого і позначуваного за цією номінативною системою має індивідуальний, а значить — носить несталый характер: від межової гіперболізації до критичного применшення характеристик семантики. Показовим, у цьому плані є нісенітний вірш Е. Ліра (зокрема, семантичні та фразеологічні модифікації смислу в ньому, що відбувались під час перекладу, здійснюваного різними спеціалістами).

Оригінальний варіант вірша виглядає так (подаємо ілюстрацію Е. Ліра):

There was a Young Lady of Russia,
Who screamed so that no one could hush her;
Her screams were extreme,
No one heard such a scream,
As was screamed by that lady of Russia [3].

Есть странная дама из Кракова:
орет от пожатия всякого,
орет наперед
и все время орет —
но орет не всегда одинаково [3].

Як ми бачимо, у перекладі В. Набокова було змінено смислові акценти: оригінальне дієслово *hush* (заткнути), що створювало абсурдне значення — «крик, що неможливо зупинити і який не має причини» у вірші було семантично перетворено на «крик, спричинений стисканням». Таким чином, абсурдний смисл, оригінальна суть якого полягала у невмотивованості й відсутності причини дії (крику), було звужено до неадекватної реакції на подразник. Однак цікавим є, на нашу думку, поява семантичного контрасту в художньому тексті, а саме «пожатия всякого» — «не всегда одинаково», яка продукує абсурдизацію названої дії, що «випадає» із психофізіологічної рефлексії на подразник і викликає дискредитацію смислового елементу абсурду у вірші — кінцевої мети будь-якого нісенітного текстового масиву.

Безутешная мисс из Манилы
Непрестанно рыдала и выла.
Кто услышал впервой
Тот немыслимый вой,
Чуть живой убежал из Манилы [33:117].

Сильна свідомість намагається скинути з себе нав'язану їй понятійно-термінологічну мережу, в яку її спіймали, прагнучи приборкати та приручити. Вона повстає і перестає підпорядковуватись, розкидаючи огорожі й закріплені понятійно-мовні конструкції, у яких вже не можна індуціювати мислительний процес. Вони, закріплені назавжди, стали

технічними засобами мислення або стали «техніко-теоретичними» (за висловом М. Хайдеггера). Саме на них ґрунтується операційне мислення, байдуже до прирощення смислової насаженості мислинневого акту [55]. Відтак, для перекладу М. Фрейдкіна характерним є більший елемент техніко-теоретичних засобів мислення, адже, на відміну від В. Набокова, у якого додаткова смислова вмотивованість врівноважується дискредитацією смислового компоненту, перекладач не використав семантичну варіативність, яка б змогла «відітнити» багатство абсурдного значення. Натомість, було значно збільшено смисловий компонент, наявний у абсурдному тексті: уведено узвичаєну причину крику («рыдала и выла») без будь-якого контрасту із реальністю.

Вот вам некая Мисс из России.
Визг ее был ужасен по силе
И разил, как кинжал.
Так никто не визжал,
Как визжала та Мисс из России [3].

У наведеному вірші Є. Ключев дуже вдало обіграв оригінальну абсурдність художнього тексту, додавши до смислової структури іменник «кинжал», який увиразнив абсурдність невмотивованого вереску, що «проїдає» діру в голові того, хто його чує.

Дико воеет девица из Скопле.
Чтоб унять этот вой, эти вопли,
Что ни делал народ, —
Все белугой ревет,
Завывает девица из Скопле! [3].

Б. Архіпцев — визнаний спеціаліст, дослідник абсурду, саме тому його переклад відзначається доречністю використання стилістичних прийомів і довершеним володінням всіма відтінками абсурдного смислу. Так, перекладач, вмотивувавши, подібно до М. Фрейдкіна, дію (крик) риданнями, гіперболізував (аж до явного абсурду) його значення. Першою чергою, це було зроблено за рахунок використання слів зі спільним значенням: «вой», «вопли», «завывает», що, безперечно, є великим здобутком цього перекладу.

Жил мальчик вблизи Фермопил,
Который так громко вопил,
Что глохли все тетки,
И дохли селедки,
И сыпалась пыль со стропил [3].

Для перекладу Г. Кружкова характерною є посилення абсурдності за рахунок створення гумористичного ефекту («...Что глохли все тетки, И дохли селедки...»).

Юная дева одна из России
Вдруг оглушительно заголосила,
В дальних краях, где они прозвучали,

Воплей, подобных таким, не слышали,
Что издавала гражданка России [3].

Переклад Ю. Сабанцева відзначається на- громадження смислових деталей, що призво- дить до переобтяженості абсурду зайвим «фа- ктажем». Останнє спричиняє важкість сприй- няття і невмотивовано посилений зв'язок із реальністю. Таким чином, абсурдний худож- ній текст набуває подоби неабсурдного худо- жнього тексту із незначною гіперболізацією.

Голосила девица в России
Так, что прямо святых выносили;
Слушать не было сил,
Сроду не голосил
Так никто, как девица в России [3].

Безсумнівна гумористичність перекладу Б. Архіпцева досягається залученням фразео- логічного фонду мови, а також лаконічністю художнього тексту.

Ну й криклива пані з Росії!
І ніхто нічого не вдіє
З криком тої крикливиці:
Хто тікає, хто кривиться,
Хто кричить на ту пані з Росії [37:54].

Використання О. Мокровольським тавто- логічної пари («криком» — «крикливиці»), а також поєднання двох дієслів («тікає», «кривиться»), створює своєрідний ефект за- тягнутості дії. Природньо, що семантично це спродукувало її абсурдність і неприродність, дискредитувавши дію на смислового полі, створило невмотивованість. Саме тому цей переклад є одним із найуспішніших.

Отже, неспіввідносність абсурдного ху- дожнього тексту із реальністю є доволі умов- ною: так, неіснуючою є певна неможливість сказати щось або межа. Якщо один напрям до повороту називати порядком або класом, то неіснуюче — те, що може бути позначене словами цього порядку або класу. Таким чи- ном, для цього виду неіснуючого може бути знайдена відповідність зі словами, які не ма- ють значення або з відсутнім смислом [14].

Також важливо, що одна річ може бути декількома речами, до прикладу, вічність і нерухомість. Однак не можна сказати, що ці два стани або ознаки, або сторони однієї речі. Вічність це те, що одного разу й зараз. При цьому іншого, того що не зараз, немає. Отже, є один предмет. Так само і нерухомість [13]. Зауважимо, у цьому контексті, що окреслена *ситуативність понятійної схеми* є дуже важливою для опанування особливостей смис- ло- й абсурдотворення, адже і смисл, і абсурд пов'язані із нею, продукуються на її основі, спричинені нею. Так, емоції, фізичні особли- вості, місце перебування, розвиненість мис-

лення тощо — безпосередні чинники у про- цесі розгортання смислу та розмежування останнього на ці два поля.

При цьому не можна випускати вищеокре- слену особливість функціонування смислу, а саме — *моноситуативність*, тобто конста- тацію наявного і тільки його. Краще всього пояснити це можна на прикладі дерев. Вони нерухомі, саме тому що розташовані випадко- во і немає ніякої можливості роздвигатись їх одне за одним по порядку. Відтак, згадувані нами нерухомість і вічність, тобто відсутність порядку і послідовності — один предмет і не- має інших предметів. Також можна сказати, що все — це дерева і це теж один предмет й інших не буде. Таким чином, є два чи три предмета (декілька), хоча всього один, причо- му вони не поєднуються в один предмет і не будуть його станами або ознаками, але кожен із них є одиничним, це предмет. Можна навіть сказати, що кожен з цих предметів є всім, як- що слово «все» що-небудь означає [13]. Наве- дений нами філософський погляд на проблему смислу є показовим, оскільки виявляє головну особливість смислу, про яку ми вже частково згадували, а саме — потребу в констатації на- явного і тільки його.

Найкраще це можна проілюструвати ві- домим висловом Р. Декарта «Я мислю, отже я існую», який, зрозуміло, має суттєві заува- ги. Так, він є принципово відкритим для будь-якого потрактування свого смислу, адже не вказує ні на об'єкта будь-якої з дій (мис- лення або існування), ні на можливі межі цього процесу (мислити про що).

Таким чином, смисл і абсурд є умовними поняттями, що позначають особливості фун- кціонування лексики (семантичні, фразеоло- гічні, синтаксичні тощо традиції її репрезен- тації у комінкативному дискурсі). При цьому важливо, що смисл і абсурд носять у своєму значенні елементи одне одного: так, складни- ками абсурду в «нормальному» тексті є різ- номанітні вияви стилю (гіперболізація, особ- ливості мови тощо), а в абсурдному — смис- лові компоненти, значення яких дискредиту- ється, нівелюється за допомогою репрезента- ції їх недосконалої у порівнянні (це дуже важливо!) з реальністю. Останнє доводить, що для абсурду такий зв'язок необхідний, оскільки він допомагає йому виявити всю повноту нісенітного значення.

Абсурд доволі широко представлений у англійській літературі. Одним з найвидат- ніших поетів-абсурдистів літератури Англії є Едвард Лір, для творчості якого характерні:

глибині розуміння смислотворення рідної літератури і багатство відтінків значень.

Отже, для перекладів абсурдних художніх текстів цього автора характерними є такі особливості:

1. Зміна смислових акцентів, яка досягається за рахунок вказування причини невмотивованої автором дії, а також додавання не-природної психофізіологічної рефлексії (В. Набоков, Б. Архипцев).

2. Збільшення елементу техніко-теоретичних засобів мислення: введення узвичасної структури і логіки дії (М. Фрейдкін).

3. Увираження абсурдності художнього тексту за рахунок уведення до його структури нових слів (Є. Ключев).

4. Гіперболізація абсурдного компонента смислу за рахунок акцентації на звичності дії (Б. Архипцев).

5. Використання гумористичного ефекту з метою посилення абсурдності змісту художнього тексту (Г. Кружков).

6. Нагромадження смислових деталей і, як наслідок, переобтяженість «абсурдності» художнього тексту фактологічністю; втрата балансу між зображуваними подіями у тексті й реальністю на користь останньої (Ю. Сабанцев).

7. Залучення фразеологічного фонду мови, що продукує увираження абсурдного смислу художнього тексту (Б. Архипцев).

8. Використання тавтологічних пар, а також розміщення дієслів поряд, що створює ефект затягнутості. У результаті — дискредитація смислових компонентів абсурдного художнього тексту (О. Мокровольський).

Вивчення проблеми функціонування абсурдних художніх текстів, їх особливостей та специфіки сприяє глибшому опануванню мови (її слово- і смислотворення, багатства семантики тощо), продукуючи природній і системний розвиток останньої за рахунок опанування механізмів її функціонування.

Література

1. Unsinnpoesie : Meyers Lexikon : [Електронний ресурс] // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа: <http://fege.narod.ru/termini/Unsinnpoesie.htm>. — Название с экрана.

2. Арутюнян Н. Абсурд с «точки зрения» музыканта : [Електронний ресурс] / Н. Арутюнян // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : http://fege.narod.ru/librarium/absurd_musik.htm. — Название с экрана.

3. Архипцев Б. Любимая пытка лимериком : [Електронний ресурс] / Б. Архипцев // Журнальный зал. — Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/inostran/2003/3/lir.html>. — Название с экрана.

4. Байер А. К. Нонсенс : [Електронний ресурс] / А. К. Байер // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/nonsense.htm>. — Название с экрана.

5. Бычков В. Материалы к лексикону неклассической эстетики [Електронний ресурс] / В. Бычков // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/bychkov.htm>. — Название с экрана.

6. Веденский А. Серая тетрадь : [Електронний ресурс] / А. Веденский // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/vved.htm>. — Название с экрана.

7. Виролайнен М. Гибель абсурда / М. Виролайнен // Абсурд и вокруг / [отв. ред. О. Буренина]. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 415–427. — Библиогр. : 10назв.

8. Грицанов А. А. Абсурд : [Електронний ресурс] / А. А. Грицанов // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/griz.htm>. — Название с экрана.

9. Гусакова Т. Ф. Альтернативы смысла : [Електронний ресурс] / Т. Ф. Гусакова // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/gusakova.htm>. — Название с экрана.

10. Делёз Ж. Логика смысла / Ж. Делёз. — М. : Академический Проект, 2011. — 472 с.

11. Детская литература англоязычных стран : уч.-метод. пособие для студентов и преподавателей пед. колледжей / авт.-сост.: Т. Ю. Егорова. — Вологда : Издат. центр ВИРО, 2005. — 268 с.

12. Друскин Я. С. Вестники и их разговоры : [Електронний ресурс] / Я. С. Друскин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа: <http://fege.narod.ru/librarium/druskin3.htm>. — Название с экрана.

13. Друскин Я. С. Движение : [Електронний ресурс] / Я. С. Друскин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/druskin4.htm>. — Название с экрана.

14. Друскин Я. С. Классификация точек : [Электронный ресурс] / Я. С. Друскин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/druskin5.htm>. — Название с экрана.
15. Друскин Я. С. Ноуменальное отношение / Я. С. Друскин // Вопросы философии. — 1994. — № 9. — С. 206–213.
16. Друскин Я. С. Чинари : [Электронный ресурс] / Я. С. Друскин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/druskin.htm>. — Название с экрана.
17. Друскин Я. С. Это и то : [Электронный ресурс] / Я. С. Друскин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/druskin6.htm>. — Название с экрана.
18. Друскин Я. С. Я и ты: Ноуменальное отношение : [Электронный ресурс] / Я. С. Друскин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/druskin2.htm>. — Название с экрана.
19. Дюпонтьё М. Абсурд как общеполитическое понятие : [Электронный ресурс] / М. Дюпонтьё // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/fr.htm>. — Название с экрана.
20. Ивин А. А. Абсурд : [Электронный ресурс] / А. А. Ивин // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа: <http://fege.narod.ru/termini/ivin.htm>. — Название с экрана.
21. Камю А. Миф о Сизифе (Эссе об абсурде) : Абсурдное рассуждение : [Электронный ресурс] / А. Камю // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/camus.htm>. — Название с экрана.
22. Ключев Е. Предисловие, которое ни в коем случае не должны читать родители... : [Электронный ресурс] / Е. Ключев // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/cheruha.htm>. — Название с экрана.
23. Ключев Е. В. Теория литературы абсурда / Е. В. Ключев. — М. : УРАО, 2000. — 204 с.
24. Кондаков Н. И. Абсурд : [Электронный ресурс] / Н. И. Кондаков // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/kondakov.htm>. — Название с экрана.
25. Косилова Е. Абсурд : [Электронный ресурс] / Е. Косилова // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/scriptorium/unsinn.htm>. — Название с экрана.
26. Косилова Е. Абсурд как задача, которую философия ставит перед математикой / Е. Косилова // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/scriptorium/hm.htm>. — Название с экрана.
27. Косилова Е. О национальных традициях в абсурде : [Электронный ресурс] / Е. Косилова // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/scriptorium/natio.htm>. — Название с экрана.
28. Котов А. А. Эффект интенции категории: как простое присутствие слова активизирует категоризацию / А. А. Котов, Т. Н. Котова, Е. Ф. Власова и др. // Вопросы психолингвистики. — 2012. — № 2 (16). — С. 136–143.
29. Кравченко О. Лингвистический абсурд : динамика смысла в дискурсе : [Электронный ресурс] / О. Кравченко // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/kravchenko.htm>. — Название с экрана.
30. Кравченко О. В. Явления языкового абсурда в художественных текстах : автореф. дис. ... на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 — Теория языка / Оксана Викторовна Кравченко; Таганрогский государственный педагогический институт. — Ставрополь, 2010. — 26 с.
31. Кунгурова И. М. Лимерик как особый жанр стихотворного абсурда (на примере творчества Э. Лира) / И. М. Кунгурова, К. И. Ткаченко // Актуальные вопросы германистики: межрегиональный сб. науч. ст. / отв. ред. И. М. Кунгурова. — Ишим: Изд-во ИГПИ им. П. П. Ершова, 2012. — С. 166–170.
32. Лир Э. There was a Young Lady of Russia / Э. Лир; пер. с англ., сост., вступ. ст. Б. Архипцев / Э. Лир // Иностран. лит. — 2003. — № 3. — С. 213–219.
33. Лир Э. Книга бессмыслиц / Э. Лир; пер. с англ. М. Фрейдкина; предисловие Н. Демурова; ил. Э. Лира. — М.: Рудомино, 1991. — 256 с.
34. Лир Э. Книга бессмыслицы / Э. Лир. — М. : АСТ Восток-Запад, 2006. — 128 с.

35. Лир Э. Целый том чепухи (Английский классический абсурд XIX века / Э. Лир, Льюис Кэрролл ; пер. с англ., состав., предисловие и примечания Е. В. Клюева, худож. оформление А. В. Кобринна. — М. : Объединение «Всесоюзный молодежный книжный центр», 1992. — 128 с.
36. Лир Э. Эдвард Лир и Льюис Кэрролл в переводах Игоря Куберского : [Электронный ресурс] / Э. Лир, Льюис Кэрролл; пер. с англ. И. Куберского // Сетевая словесность : лаборатория сетевой литературы. — Режим доступа: <http://www.netslova.ru/kubersky/lkpoetry.html>. — Название с экрана.
37. Лір Е. Небилиці : для мол. та серед. шкіль. віку / Е. Лір; пер. з англ. та вступ. слово О. Мокровольського, худож. оформлення О. М. Галушка. — К. : Веселка, 1980. — 79 с.
38. Лір Е. Небилиці : для мол. та серед. шкіль. віку / Е. Лір; пер. з англ. та вступ. слово О. Мокровольського, худож. оформлення О. В. Набоки. — К. : Веселка, 1989. — 220 с.
39. Лозова Л. Я. Художня теорія В. Стерлігова на тлі філософських ідей чинарів-оберіутів / Л. Я. Лозова // Наук. зап. НаУКМА. — 2013. — Т. 140: Теорія та історія культури. — С. 98–103.
40. Майборода Д. Диалогика абсурда (Виктор Пелевин и интеркультура) / Д. Майборода // Абсурд и вокруг / отв. ред. О. Буренина. — М. : Языки славянской культуры, 2004. — С. 349–374.
41. Марусенков М. П. Абсурдопедия русской жизни Владимира Сорокина: заумь, гротеск и абсурд / М. П. Марусенков. — СПб. : Алетейя, 2012. — 303 с.
42. Николаева О. Свобода и абсурд (из сборника статей «Православие и свобода») : [Электронный ресурс] / О. Николаева // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/nikolaeva.htm>. — Название с экрана.
43. Новикова В. Ю. Интерпретация терминов «смысл» и «значение» на фоне проблемы понимания абсурдного текста : [Электронный ресурс] / В. Ю. Новикова // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/novikova2.htm>. — Название с экрана.
44. Новикова В. Ю. Языковой абсурд как лингвистическое явление : [Электронный ресурс] / В. Ю. Новикова // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/novikova.htm>. — Название с экрана.
45. ОБЭРИУТЫ : [Электронный ресурс] // Академик. — Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_culture/1077/%D0%9E%D0%91%D0%AD%D0%A0%D0%98%D0%A3%D1%82%D1%8B. — Название с экрана.
46. Огурцов А. П. Абсурд : [Электронный ресурс] / А. П. Огурцов // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/ogurtsov.htm>. — Название с экрана.
47. Подорога В. К вопросу о мерцании мира : [Электронный ресурс] / В. Подорога // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/podoroga/podoroga.htm>. — Название с экрана.
48. Померанц Г. Язык абсурда : [Электронный ресурс] / Г. Померанц // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/pomeranz.htm>. — Название с экрана.
49. Попова І. О. Нонсенс як принцип організації поетичних творів Е. Ліра / І. О. Попова // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. — 2004. — № 16. — С. 157–160.
50. Поцелуев С. Бессмыслица в аспекте семантики : [Электронный ресурс] / С. Поцелуев // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/poceluev.htm>. — Название с экрана.
51. Рудановская С. Опыт абсурда в экзистенциальной философии : [Электронный ресурс] / С. Рудановская // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/rudanovskaya.htm>. — Название с экрана.
52. Руднев В. Дзенское мышление : [Электронный ресурс] / В. Руднев // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/rudnev.htm>. — Название с экрана.
53. Соболева Н. В. Английская абсурдная поэзия: проблемы поэтики и перевода (на примере творчества Э. Лира) : автореф. дис. ... на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.01.03 — «Литература народов стран зарубежья (английская литература)» / Наталья Вячеславовна Соболева. — Екатеринбург, 2008. — 23 с.
54. Старобински Ж. Греза как архитектор : [Электронный ресурс] / Ж. Старобински // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/starobin.htm>. — Название с экрана.

55. Стафецкая М. Феноменология абсурда : [Электронный ресурс] / М. Стафецкая // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/stafezkaaya.htm>. — Название с экрана.
56. Трифонов А. Г. Абсурд : [Электронный ресурс] / А. Г. Трифонов // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/trifonov.htm>. — Название с экрана.
57. Уэльбек М. Мир как супермаркет : [Электронный ресурс] / М. Уэльбек // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/houellebecq.htm>. — Название с экрана.
58. Фабиан Р. Абсурд : [Электронный ресурс] / Р. Фабиан // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа: <http://fege.narod.ru/termini/deutsch1.htm>. — Название с экрана.
59. Фещенко В. Литература абсурда и музыка абсурда : парадоксы на границах языкового сознания / В. Фещенко // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/feschenko.htm>. — Название с экрана.
60. Хлебникова Л. Кто такой Эдвард Лир и почему его назвали гением нонсенса? : [Электронный ресурс] / Л. Хлебникова // «ШколаЖизни.ру» — ежедневный познавательный журнал. — Режим доступа : <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-31062/>. — Название с экрана.
61. Циммерлинг А. Логика парадокса и элементы абсурдистской эстетики / А. Циммерлинг // Абсурд и вокруг / отв. ред. О. Буренина. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — С. 287–306.
62. Чарская-Бойко В. Ю. К вопросу о концепции абсурда и нонсенса в европейской традиции : [Электронный ресурс] / В. Ю. Чарская-Бойко // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/charbo.htm>. — Название с экрана.
63. Шарль Д. Абсурд как эстетическая категория : [Электронный ресурс] / Д. Шарль // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/termini/fr2.htm>. — Название с экрана.
64. Шенкман Я. Логика абсурда. Хармс: отечественный текст и мировой контекст : [Электронный ресурс] / Я. Шенкман // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/shenk1.htm>. — Название с экрана.
65. Шильман М. Апология бесцельности : [Электронный ресурс] / М. Шильман // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/scriptorium/apology.htm>. — Название с экрана.
66. Шильман М. Е. Абсурдность метода : [Электронный ресурс] / М. Е. Шильман // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/scriptorium/absmeth.htm>. — Название с экрана.
67. Шпарага О. Н. Введение в теорию пустоты (развернутую в романе В. Пелевина «Чапаев и Пустота») : [Электронный ресурс] / О. Н. Шпарага // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/shparaga.htm>. — Название с экрана.
68. Шрейдер Ю. Смысл : [Электронный ресурс] / Ю. Шрейдер // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа: <http://fege.narod.ru/termini/schreider.htm>. — Название с экрана.
69. Эйнштейн А. Как изменить мир к лучшему / А. Эйнштейн. — М.: Алгоритм, 2013. — 134 с.
70. Юрко С. Гротеск как выражение хаоса в культуре : [Электронный ресурс] / Г. Юрко // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа : <http://fege.narod.ru/librarium/jurkov.htm>. — Название с экрана.
71. Яснов М. Поверх абсурда : [Электронный ресурс] / М. Яснов // PURGATORIUM MENTIS (попытка философии абсурда). — Режим доступа: <http://fege.narod.ru/librarium/jasnov.htm>. — Название с экрана.